

5. Чернієвський П. На життєвій ниві. Поезія. — Чечельник-Кодима, 2014. — 204 с.
6. Чернієвський П. Читач — екзаменатор принципів // Чернієвський П. На життєвій ниві. Поезія. — Чечельник-Кодима, 2014. — С.3—4.

Косаківський В.Л., Шпак-Косаківська Н.М.

РЕМЕСЛА ТА ПРОМИСЛИ СМТ ЧЕЧЕЛЬНИК НА

ПІВДЕННО-СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

Анотація. У статті йдеться про розвиток різних видів ремесел у містечку Чечельник на Південно-Східному Поділлі. Головну увагу звернуто на ткацтво, килимарство, вишивку, плетіння, деревообробку, шевство, теслярство, малювання на склі тощо. Ці та інші види ремесел були поширені у містечковому середовищі впродовж ХІХ—ХХст.

Ключові слова: ремесла та промисли, Чечельник, українці, євреї, ткацтво, килимарство, вишивка, деревообробка, плетіння, шевство.

Ремесла та промисли займали значну роль у житті і побуті мешканців Чечельника. З огляду на особливості етнічної історії Поділля й виникнення на його території містечок, де проживала значна частина іноетнічного (переважно єврейського та польського) населення, очевидно є деяка регіональна специфіка господарських та професійних занять його людності. Ця обставина зумовила місцеві особливості характеру ремесел та промислів, на розвитку яких відбилися етнічні уподобання й усталені етнопрофесійні заняття різноетнічної людності. Для українського населення містечка характерними були і є такі ремесла і промисли: ткацтво, килимарство, вишивка, шевство, деревообробка, малювання на склі, в'язання мережива, плетіння тощо. Вони, зазвичай, тісно пов'язані з сільським господарством: переробкою рослинної та тваринної продукції, виготовленням необхідних для власного вжитку речей. Під час експедиційного обстеження ми спілкувались з людьми старшого покоління, які були самі майстрами, або у них збереглися інструменти та вироби їхніх батьків.

Ткацтво, як вид ремесла у ХІХ-ХХ ст., було найбільш поширеним. Кожна селянська родина висівала та обробляла коноплі, які використовувалися для виготовлення різноманітних тканин, необхідних у

господарстві. Для цієї ж потреби використовували вовну овець, зрідка льон, іноді купували готові бавовняні нитки, з яких виготовляли полотно з назвою «бамбак».

Для висівання конопель відбиралися ділянки землі, розташовані в низинах, на берегах річки. Вирощені коноплі збирали двічі. Перший раз влітку, коли вибирали «плоскінь», а другий раз восени, при відборі «матірки». Вибрані коноплі в'язали у невеликі сніпки й досушували, а потім вимочували у річці, ставку, копанці. Плоскінь вимочували влітку, а матірку — восени. Тривалість мочіння залежала від температури води. Вимочені коноплі сушили й били на «бательні», щоб розбити стебла. Побиту «ручайку» перепускали крізь терницю, де від волокон відходили великі частини розбитого стебла. Після терниці «ручайку» чесали на щітках з металевими «зубами». Перша щітка була великою, друга — меншою. Використовували також ще одну щітку — пачісовну, виготовлену зі свинячої шерсті. Вичесану ручайку із зав'язаними попередньо кінцями називали «куклою», з неї пряли тонку нитку й тонкі волокна.

На щітках під час вичісування ручайок на «кукли» залишалися короткі волокна — «клуча». Їх відбирали окремо та пряли з них товсту нитку, з якої виготовляли товсте («радовляне») полотно. «Кукли» пряли веретеном або прядкою, «клуча» — лише веретеном, навинувши куклу на кужіль. З клуча сукали мотузки. Жителька Чечельника Г.А. Жмурко продемонструвала нам процес виготовлення мотузки. Напрядені нитки змотували на мотовило. При цьому нитки рахувалися на «чисниці» і «пасма». Одна чисниця — три нитки, а одно пасмо — десять чисниць, тобто тридцять ниток. Кожне пасмо перев'язували окремою ниткою. Намотавши потрібну кількість пасом, утворювали «міток». У мітках нитки при потребі фарбувалися. Міток розкладався на «вияшках» і змотувався у клубок. Клубок починали змотувати на «качаник». В селищі були відомі два види вияшків: одні на тринозі, а інші на невеликій дерев'яній колоді. На тринозу чи колоду клалася хрестовина з «качками», на які ставили міток. З клубків нитки снували на «снувалці», посновані нитки навивали на вал основи у ткацькому верстаті, який був майже в кожній хаті. Під час навивання ниток використовували ритки. На цівки нитки намотували при допомозі «сукала». Цівки з нитками вставляли в човники. Начиння виготовляли на спеціальному станкові, який ми виявили в родині А.С. Монастирської. Для кожного виду тканин існувало своє начиння.

Ткачами в Чечельнику у 30-60-х рр. ХХ ст. були виключно жінки: М. Косаківська (Петришина) (бл. 1898-1968), Д. П. Жмурко (Петри-шина) (1900-1994), С. Ф. Жмурко (1899-1978), А. О. Бучацька(1910-1990), О. Кулинич (Ящишина) та її дочка Санька, О. Т. Терещук (1914-1961), Г. Терещук (бл. 1904-1984), М. Ободянська (померла у 1983 р.) та інші. В багатьох родинах і до сьогодні збереглися ткацькі верстати та ткані вироби, які ми мали нагоду оглянути і сфотографувати під час експедиційного обстеження.

Ткачі виготовляли різні види полотна. Полотно, виготовлене з конопель, називалося «грибінне», з бавовняних ниток — «бамбак». Інколи основу робили з конопель, а поробляли бамбаковими нитками. Ткали також «рядовину», яка йшла на виготовлення ряден, чоловічих штанів, спідниць, а також рушники, скатерки, налавники, підвіконня (залавники) та килими. Окремо виготовлялася вовняна тканина, яку у с. Стратіївка на «фолюшах» збивали на сукно. Із сукна виготовлявся верхній одяг — чугаїни, мантини, пальта [Запис 11. 02. 2000; Запис 9. 05. 2000].

Ткали рушники неорнаментовані, чисті (для витирання обличчя та рук), з кількома тонкими кольоровими горизонтальними смужками по краях. Такими є рушники С. Жмурко та С. Терещук. Кілкові рушники ткані «фасольками» виготовляла Д. Жмурко. Для скатерок витканих тією ж майстринею та М. Ободянською характерною є подібна техніка виконання. В 70-ті рр. ХХ ст. в селищі ткали рушники виключно з фабричних ниток. Орнамент у вигляді широких та тонких горизонтальних кольорових смуг, які чергувалися між собою і рядками «павучків», розміщених по кінцях рушників. У давніших рушниках орнаментальні смуги ритмічно розміщувалися по всій площині рушника. У рушниках 60-70-х рр. ХХ ст. орнаментуються вузькими смугами вже лише їх кінці. Такими рушниками прикрашали хату (ікони, картини, фотографії та інше), перев'язували старостів на весіллі. Налавники, окремі підвіконня, виткані в смужку (місцева назва «в батку») та рядна дуже схожі між собою, їх орнамент складається з різнокольорових смужок, які чергуються між собою. Кожна широка смужка відділена одна від одної тонкою смужкою.

Полотно й «рядовина» ткалися технікою простого полотняного переплетення. При тканні рушників, скатерок, налавників, підвіконь поєднувалися декілька ткацьких технік: просте полотняне переплетення, перебірне ткацтво (у селищі кажуть «поробляли фасольками»)

та саржеве переплетення. Набагато складнішою була техніка ткання килимів, залавників та килимових ряден, які ткались, килимовою технікою (на пряму межову нитку), при якій доводилось кожен колір в одній прокидці перебирати вручну. Килими у Чечельнику виготовляли ті ж самі майстрині, переважно для власної потреби, найчастіше як придане для дочок.

Найдавніші зразки килимів, виявлені нами в селищі, належать до середини XIX ст., найпізніші виготовлені в середині 60-х рр. XX ст. Найстаріший датований килим відноситься до 1879 р. Всі килими виготовлялися з двох або трьох окремих частин, які потім зшивалися. Частіше ткали з трьох частин: середня — широка (60-80 см), а бокові вузчі (30-50 см). Рідше ткали килими з двох частин, які зшивалися широкими боковинами докупи. Килими, виготовлені в Чечельнику, можемо поділити на килими з геометричним та рослинним орнаментом. Композиційні схеми: поперечно-смугасті, тридільні, медальйонні, вазонні та інші. Цікавими є килими вазонного типу, які виготовлялись у XIX — першій третині XX ст. Килими 40-50-х рр. XX ст. з трояндовими букетами та каймою. Чечельницькі килими мають аналоги у виробках Бершадського району, особливо с. Яланець, які зберігаються в колекціях Вінницького обласного художнього і Вінницького обласного краєзнавчого музеїв.

Місцеве населення займалось також вишивкою, яка була і є найпоширенішим видом народного декоративно-ужиткового мистецтва як у Чечельнику, так і по всій Україні. Матеріалом для вишивки слугувала домоткана конопляна тканина (грибінне полотно), бамбак, а з часом і тканина фабричного виготовлення. Найбільше вишивали сорочок. На жіночих сорочках були вишиті полики, рукави, погрудки, комірці, манжети, а на чоловічих — маніжка, комірць та манжети. Техніки вишивок — низь, колодочки, штапівка, мережка, а згодом — гладь і хрестик. Низь у подільських сорочках є однією з найдавніших вишивальних технік. Її вважають подільською класикою. У верхньому одязі — мантинах та кожухах вишивка розміщувалася на правій полі, на низу рукавів та на комірці.

Орнамент вишивок на сорочках, виявлених під час польових досліджень, геометричний, рослинний та рослинно-геометричний. Основу геометричного орнаменту складають ромби, півромби, трикутники та похідні від них елементи орнаменту. Так прикрашала свої сорочки М. Ободянська. Геометричні орнаменти, виконані низью, побутова-

ли у сусідніх селах: Тартак, Білий Камінь, Рогізка та в багатьох селах Південно-Східного Поділля. Вони є своєрідною візиткою краю і гордістю етнографічних колекцій у багатьох музеях. Сорочка С.Ф. Жмурко має поєднання геометричного та рослинно-геометричного орнаменту. Нижня частина вишивки на полику її сорочки — хвиляста лінія з чотирьохпелюстковими квітами-хрестиками. Сорочки М. Петришеної, Г. Косаківської, Д. Жмурко, Ф. Терещук (Колісник) прикрашені натуралістичним орнаментом. Мотиви цих вишивок: «троянда», «трояндова гілка», «виноград». Час їх створення — 40-50-ті рр. ХХ ст., хоча в моду вони почали проникати дещо раніше. Ці мотиви мають значне поширення по навколишніх селах та подекуди побутують і нині.

В чоловічих сорочках початку ХХ ст. маніжка вишита великими квітами. На весільній сорочці, яку І. Й. Годована (1882-1956) вишила для свого майбутнього чоловіка, крім квітів (троянд) під низом маніжки вишито ім'я та частину прізвища: Афанасій Косак. Чоловічі сорочки в Чечельнику у 50-х рр. вишивалися вже стриманіше. Маніжка в них зменшена. У сорочках з відложним комірцем вона відсутня взагалі. Вишивку розміщено двома тонкими смужками. Ще зрідка в цей час вишивають весільні чоловічі сорочки. Загалом сорочки вишивають ще в кінці 50-х та на початку 60-х рр. В 50-ті рр. вишивають гладдю «блузки». На них квіти у вигляді невеличких віночків, букетиків та гірлянд, які розміщено біля пазушного розрізу та по рукаві. Вишивкою і аплікаціями прикрашали також верхній одяг — мантини і кожухи.

Крім вишивання одягу, в Чечельнику було поширене і вишивання рушників. Нами виявлено кілька рушників першої половини ХХ ст. їх кольорова гама червоно-чорна, а орнамент — стилізований рослинний. Рушники 50-х рр. прикрашені вишитими на них різними квітами, які розміщено букетами, віночками, квітковими гілками. Зображення квітів стилізовані й натуралістичні. Часто зображуються серед таких квітів пара птахів (голуби, ластівки тощо). Низ рушників прикрашали мереживом. На рушниках 70-90-х рр. квіти натуралізовані, збільшені.

Також вишивалися наволочки для подушок. Наволочки початку ХХ ст. вишиті хрестиком геометричним орнаментом. Це роботи Х. Поліщук та її дочки Ганни. У 30-50-х рр. їх також вишивали хрестиком, але вже стилізованим рослинним (роботи О. Т. Нанарової (Ярославської), 1940 р. нар.), а у 80-90-ті — натуралістичним рослинним орнаментом. Саме останніх виявлено найбільше.

Різновидом вишивки в селі було гаптування. Цією технікою прикрашали фіранки, покривала, наволочки [Польові записи]. Вишивали також в селищі скатерки, серветки, покривала та багато інших речей, які, поєднуючись з іншими побутовими речами (тканинами, килимами, меблями, посудом тощо), створювали своєрідну гармонію прекрасного світу, в якому жили люди, що створили собі цей світ.

Мереживо — популярний вид народного мистецтва на Україні. Серед українського населення Чечельника воно посідає значне місце як в інтер'єрі сільського житла, так і в одязі. Мереживними узорами прикрашали рушники, скатерті, простирадла та інші вироби впродовж XX ст. Особливо багато виготовляли мережива в селищі протягом 50-70-х рр. XX ст. В першу чергу — це мереживо для оздоблення країв рушника. Орнамент такого мережива складається із ромбовидних мотивів, рідше — геометризованих квітів. Вільний, не пришитий край завжди у вигляді зубчиків. Подібним мереживом з ромбовидним орнаментом прикрашались краї покривал та ліжка. У 80-ті та 90-ті рр. мереживо поширилося, але вже в іншій якості. В цей час в'яжуть вже великі речі: скатерки, покривала на ліжка та одяг («кофточки», майки та сукні). Такими є роботи Г. П. Нанарової, 1951 р. н. та її дочки Світлани, 1979 р. н.

Плетіння також було поширеним в Чечельнику. Плели з різних матеріалів: із соломи, лози, ниток. З соломи найчастіше виплітали капелюхи. Цим ремеслом займалися літні чоловіки. Для цього заготовляли соломку з пшениці, жита та інших зернових. «Коли пшениця вже доспіла, значіт, колосся відрізають, а ті стрілки самі добірні (довші), щоб уже іднаково як плести капелюх. Тай [плели — авт.] хто як умів. Той з зубчиками плів, а той гладенько. Ця стрілка кончаєця — доточує другу, надіває і так плите. Намотує [виплетену смужку — авт.], а потім шиє капелюха» [Запис 9. 05. 2000]. Капелюхи плели Кулинич Йосип, 1879 р. н., Жмурко Арехта, Бучацький Андрій та інші. Майже в кожного чоловіка був плетений капелюх.

Плетіння з лози не набуло такого поширення, як плетіння з соломи, хоч потреба у виробах з лози очевидна. З цього матеріалу виготовляли колиски для дітей, верші (кубоші) для ловлі риби, кошики для господарських потреб, лозою обплітали також скляні «бутлі». Цей вид ремесла є традиційним для місцевих жителів, зокрема для родини А. А. Косаківського, 1929 р. н. Його батько, Афанасій Тарасович, (1879-1964) перейняв це вміння від свого батька, навчив ремеслу

сина, а той, в свою чергу, своїх дітей. Для плетіння використовують свіжозрізану лозу, яка росте на берегах р. Савранки. Плетінням займаються пізно восени та взимку, коли немає іншої роботи. Для каркасу використовують одно- та дворічні пагони, а для плетіння — виключно однорічні. Колись з лози також виплітали тини, частини будівель та окремі господарські спуди, зокрема курники.

З ниток плели, в основному, риболовні снасті: паровиці, кульки, фатки, павуки. Їх плели за допомогою глички і прямокутної плоскої дощечки, яка могла бути різної ширини. Нею визначалась ширина вічка в снастях [Запис 13 02 2000].

У Чечельнику на початку ХХ ст. місцеве населення займалося шевством. За даними книги «Кустарні промисли Подільської губернії» майстрів цього виду ремесла тут працювало 33 [Кустарные 1916, с. 419]. Це була виключно чоловіча робота. Більшість майстрів виготовляли взуття для власних потреб. Окремі майстри виготовляли для себе і на замовлення, а деякі — тільки на замовлення. Жителі Чечельника користувалися послугами шевців з інших сіл, наприклад, чоботи замовляли у шевця Путковського із Вербки. Найпоширенішим видом взуття були постолы та чоботи. Постолы виготовляли (морщили) зі свинячої шкіри. Чоботи шили з різної шкіри — власної вичинки або купованої вичиненої. На святкові чоботи брали хромову шкіру власної вичинки, а також купували у майстрів (кушнірів), які вміли такі шкіри вичиняти. Чоботи були чорного та червоного кольорів. Спочатку кроїли (вирізали) халяви, передки, закаблуки. З товстої шкіри (з «паса») вирізали підшви, з часом їх почали вирізати з гуми («різини»). Каблуки (підбори, падбори) набирали з кількох шарів товстої шкіри. Кожен майстер мав набір дерев'яних колодок із змінними «підйомом». Окремо зшивали халяву та передки із закаблуками. Колодку обтягували, вставляючи устілку, потім прибивали підшву та каблуки. Для прибивання користувалися дерев'яними «цвяхами»-«штифтами», які виготовлялися з клена. Чоботи були на низькому та високому каблуках. Чечельницькі шевці шили також черевики. Для дівчат та жінок черевики були на високому каблуку з довгою халявою, яка закривала литки до колін. Зав'язували їх на шнурки [Запис 9. 05. 2000]. У 20-ті рр. ХХ ст. для парубків шили чоботи — «чоботи-восьмигранки» (вісім зборок, «гармошкою») [Запис 13. 02. 2000]. На Капітанці у 20-ті рр. шевцями були Олянецький Каїтан, Ободянський Федір, Ящишин Федір та інші. На Комісарці жив швець (по вуличному звав-

ся «Рибак»), який шив дуже гарні святкові чоботи з готової хромової шкіри [Запис 9. 05. 2000].

В Чечельнику та навколишніх селах деревообробка як вид ремесла була поширеною здавна. На початку ХХ ст. в Чечельницькій волості (8 сіл) обробкою деревини займалися 98 осіб, із них в Чечельнику — 15 [Александрович 1916, с. 530, 531]. Це було виключно чоловіче ремесло. Більшість майстрів могли виготовляти різні вироби. Деякі спеціалізувалися, виготовляючи тільки окремі вироби. Багато виробів виготовлялося виключно для потреб власного селянського господарства. В першу чергу це були знаряддя праці. Кожен господар міг виготовити дерев'яне рало [Запис 9. 05. 2000].

Були в селищі майстри-теслярі, які будували різні споруди: хати, хліви, клуні, комори, вітряки, мости. Багато хат побудовано на дерев'яному каркасі — з товстих колод, які старанно підтесані та, при потребі, з'єднані між собою. Особлива увага приділялася конструкції стелі та даху, де потрібно було багато дерева. Балки та крокви підганялися та з'єднувалися спочатку на землі, а потім, розібравши, всю конструкцію переносили на стіни будинку. Там її знову збирали і доробляли: між балками стелі «укладали заборку», крокви між собою з'єднувалися латами. Подібним чином будувалися житлові будинки й хліви (шопи), катраги, клуні тощо. Особлива вправність була потрібна при будівництві вітряків, які також робили із дерева. У водяних млинах основна конструкція також була дерев'яною, включаючи велике колесо, яке обертала вода. Важливими спорудами були мости, побудовані з дерева.

У селищі була певна кількість майстрів-столярів, які виготовляли вікна, двері, меблі. З меблів найпоширенішими були лави, столи, ослони, ліжка, мисники. Такий набір меблів був типовим і для української людності Поділля. Лави виготовлялися з широкої дубової дошки. З таких же дощок (дубових, горіхових тощо) майстрували також скрині, які були одним з головних елементів приданого. їх робили на ніжках, на колесах або просто у формі ящика. Верхня частина скрині — віко — плоске, зрідка опукле. В середині скрині обов'язково робили «прискриньок». Давніші скрині були не фарбовані, у 60-70-х рр. їх почали фарбувати в зелений, коричневий кольори. Мальовані скрині трапляються лише в с. Крищенцях Тульчинського району. Часто скриню обковували металевими полосами. Особлива майстерність потрібна була при виготовленні дерев'яних ліжок, які робили без жодного цвяха.

Для зберігання посуду столярі виготовляли мисники, які також були без декору та «буфети». Мисники мали від двох до чотирьох полиць. У великих мисниках нижню полицю прикривали дверцятами. «Буфети» виготовляли з двох окремих частин (вужчої верхньої, власне мисника, та ширшої нижньої). З часом крім скринь, для зберігання одягу почали використовувати і шафу, яку тут називають «шкаф». «Шкафи» є простими (без декору), які виготовлялися місцевими столярами та «шкафи», прикрашені об'ємним фігурним різьбленням із зооморфними мотивами. Місце виготовлення останніх не встановлено. Столи виготовлялися з двох частин: «стілниці» (кришки стола) та «обніжжя» [Польові]. Місцеві майстри також виготовляли ткацькі знаряддя, ночви, жлукта, вулики, магилниці, качалки, діжки, бочонки, маслобійки та багато інших виробів. Особливо «запам'яталися» жителям Чечельника дерев'яні жорна, які виготовити при потребі міг кожен господар. Жмурком Арехтою у 30-х рр. ХХ ст. була виготовлена дерев'яна «качельня», яка складалася із закопаних стовпів, до яких на осі було приєднано на довгих подвійних жердинах чотири парні крісла, з обидвох кінців жердин по кріслу.

В різні часи вправними теслями та столярами в Чечельнику були Козиренко Іван, його син Голас (Влас — авт.) (робив вікна, двері), Ободянський Володимир (виготовляв вікна, двері, веранди) та інші майстри. Різноманітні види сопілок ще в 20-30-х ст. виготовляв Ободянський Юхтим [Запис 9. 05. 2000; Запис 13. 02. 2000]. Особливою пошаною користувалися майстри, які виготовляли транспортні засоби — вози, сани, гарби, безтарки тощо. Робота сучасних майстрів переважно механізована. Для виготовлення столярних виробів використовують деревообробні станки як фабричного виробництва, так і власної конструкції.

Нам вдалося зустрітись й поспілкуватись у Чечельнику 2003 р. з майстром В.Й. Колісником, 1915 р. н., який виготовляв вози, колеса, діжки та інші вироби з дерева, а років з десять тому виготовив також ярмо для вола. Воно складалося з верхньої частини, яку називали «вутиця», знизу була «підгорлиця». Вони з'єднувались з середини «снізками», а із зовні «занізками». З «віям» воза ярмо з'єднували при допомозі залізного або ремінного кільця [Запис 9. 05. 2000]. Два етапи виготовлення ярма подано кількома ілюстраціями в матеріалі Г. Александровича про деревообробний промисел в Подільській губернії [Александрович 1916, с. 579, 580]. На жаль, етнографічна літе-

ратура про ярмо досить обмежена. Єдиною узагальнюючою працею є матеріали, опубліковані Н. Заглодою в 1929 р. у другому випуску «Матеріалів до етнології» [Заглода 1929, с 11-45].

Два ярма, прикрашені різьбленням, та три неорнаментованих виявлені нами під час етнографічних експедицій до смт Чечельник. Орнаментовані ярма — цінна пам'ятка різьбярського мистецтва подолян. Сьогодні ярма з Поділля зберігаються у різних музеях нашої держави. Так, лише у Державному музеї народної архітектури та побуту України їх є 9. З них — чотири орнаментовані: два ярма із с Луги Чечельницького району (ДМ-4112, ДМ-4113) та два з Томашпільського району (ДМ-4599, ДМ-4560) Вінницької області. Два ярма (з Піщанського та Жмеринського районів) зберігаються у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї. Спільним в декорі вищезгаданих ярем є геометричний орнамент у вигляді зигзагів, рядків ромбів тощо. Ярма з Чечельника прикрашені геометричним орнаментом, який виконано плоским контурним різьбленням. Головними елементами орнаменту є зигзаг, квадрат з косим хрестом в середині, «сосонка», рядки ромбів. Орнаментовані ярма були поширені також в інших регіонах України. Так, в музеї І. Гончара зберігаються різьблені ярма з Черкащини, а в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва експонується орнаментоване ярмо із с. Сунки, яке також на Черкащині [Косаківський, Косаківська 2005, с 66-67]. Основний набір знаків на ярмах з Чечельника збігається з орнаментами з інших населених пунктів як Поділля, так і сусідніх історико-етнографічних регіонів, в першу чергу південної частини Середньої Наддніпрянщини.

Як вид декоративно-ужиткового мистецтва, малювання на склі на Східному Поділлі займало помітне місце. В Чечельнику воно також набуло поширення у середині ХХ ст. Роботи невідомого майстра, який творив у кінці 40 — на початку 50-х рр. ХХ ст., виявлені в ході експедицій, і сьогодні прикрашають оселі жителів містечка. Нам вдалося виявити три його роботи: «Далека наречена», «Оля» та «Катюша на березі». Контури в малюнках виконано чорною тушшю, а заповнення — акварельними фарбами. На малюнках зображено дівчину в червоній сукні. У першому малюнку — «Далека наречена», дівчина стоїть із букетом квітів у правій руці, а лівою рукою тримає за вуздечку білого коня з пишною гривною. На задньому плані зображено берези [Косаківський 1998, с 11].

Єдиним відомим нам автором малюнків на склі в Чечельнику була С.М. Жмурко (Косаківська) (1930-1999) [Откович 1994, с 464]. Збереглися чотири роботи, які майстриня виконала на початку 50-х рр. На двох її роботах зображено дівчинку, яка годує гусей та хлопчика, що несе кошик з яблуками. На іншій роботі зображено пару чорногузів на міліні серед заростів очерету, рогози, латаття. Четверта робота — молода пара, що відпочиває на березі річки [Косаківський 1998, с 11-12]. Народне малювання на склі на Східному Поділлі має світський, декоративний характер. Яскраво забарвлені малюнки були окрасою житла в минулому і залишаються такими й тепер. Малюнки на склі виявлені нами також в с. Рогізка Чечельницького та в с. Лопа-тинцях Шаргородського району.

Бідніша частина євреїв містечка також, зазвичай, займалася різноманітними ремеслами та промислами, як-от: шевство, кравецтво, шапкарство, столярство тощо. Відтак, у єврейському середовищі ці промисли були головним заняттям для значної частини його жителів. У 1852 р. в Чечельнику нараховувалося 79 ремісників євреїв. У середині 1920-х рр. у містечку працювало близько 200 кустарів. Ремісники, які виготовляли головні убори, об'єдналися в артіль «Червоний шапкар». Крім того, як згадували люди старшого покоління «у Чечельнику були ремісники всіх спеціальностей: чинбарі, які виправляли і продавали шкіру; чудовий столяр Меєр, який працював разом з двома своїми синами в майстерні влаштованій у власному будинку; шевці, а серед них дуже дорогі, які виготовляли модельне взуття і могли виготовити також чоботи на дерев'яних цвяхах [Лукин, Соколова, Хаимович 2000, с 379, 387].

Загалом, євреї були також торговцями, музикантами, кравцями, крамарями, майстрами з вичинки шкір і хутра, картузниками, шапкарями, різниками (кабанниками) тощо [Поточний 1925-1928, арк. 44-56]. Кабанники мали свої будки на базарі. Ковбаси не важили, а міряли на чверть та на лікоть. Євреї-торговці мали свої лавочки (невеличкі магазини). Були майстри, які сукали мотуззя. Корбою крутили по всій вулиці від костьола до низу. Зсукували посторонки для коней та мотузки для худоби. Частина євреїв були візниками. Вони перевозили людей і вантажі. Возили, зокрема, в Рибницю сушню [Запис 9. 05. 2000]. У кінці ХХ ст. у зв'язку із масовим виїздом євреїв за кордон їх господарська діяльність повністю припинилась.

Ми розглянули особливості господарської діяльності головно української людності Чечельника. Вона тісно пов'язана з природним середовищем, яке є надзвичайно сприятливим для вирощування різноманітних рослин і тварин, які забезпечували населення продуктами харчування, а ремесла та промисли були покликані забезпечити його мешканців всім необхідним для нормального життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрович Г. Кустарные дереводельные промыслы в Подольской губернии // Кустарные промыслы Подольской губернии. — К., 1916. — С. 501-614.
2. Заглада Н. Ярмо // Матеріали до етнології. Вип. П. — К., 1929. — С. 11[^]5.
3. Запис Косаківського В. А. 11 лютого 2000 р. від Годованої Ганни Петрівни, 1928 р. н., жительки смт Чечельник.
4. Запис Косаківського В. А. 13 лютого 2000 р. від Косаківського Афанасія Афанасійовича, 1929 р. н., жителя смт Чечельник.
5. Запис Косаківського В. А. 13 лютого 2000 р. від Ободянської Оляни Афанасіївни, 1912 р. н., жителя смт Чечельник.
6. Запис Косаківського В. А. 9 травня 2000 р. від -Ящишина Олексія Федоровича, 1915 р. н., жителя смт Чечельник.
7. Запис Косаківського В. А. 20 січня 2003 р. від Колісника Василя Йосиповича, 1915 р. н., жителя смт Чечельник.
8. Косаківський В.А., Косаківська Є.М. Орнаментовані ярма з Поділля // Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. — Вінниця, 2005. Вип. 1. — С 66-67.
9. Косаківський В.А. Малювання на склі на Східному Поділлі // П'яті Гончарівські читання. Феноменологія українського народного мистецтва: форма і зміст : тези доп. і повідомлень. — К., 1998. — С. 10-12.
10. Кустарные промыслы Подольской губернии / Подол, губ. земство. — К., 1916. — 646 с.
11. Лукин В., Соколова А., Хаимович Б. 100 еврейских местечек Украины : ист. путеводитель. Вып. 2.: Подолия. — СПб.: Изд. А. Гершт, 2000. — 704 с.
12. Откович В. П. Народний живопис // Поділля : іст.-етногр. дослідж. / Л.Ф. Артюх, В.Г. Балусок, З.Є. Болтарович та ін. — К.: Доля, 1994. — С. 461— 465.
13. Польові записи Косаківського В. А. 2005-2009 рр. Зошит № 1.
14. Поточний архів відділу реєстрації актів цивільного стану Чечельницького районного управління юстиції. — Книга записів про народження за 1925-1928 рр. — 280 арк.